

Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mümkmn Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım

Are Immoral Law and Irreligious Morality Possible?: A Philosophical Approach

Tuncay İMAMOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
Prof., Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion,
Erzurum / Turkey
t.imamoglu@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8453-5800

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 17 Őubat / February 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.882188

Atf / Citation: İmamoğlu, Tuncay. "Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mmkmn Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım /Are Immoral Law and Irreligious Morality Possible?: A Philosophical Approach". *ilted: ilahiyyat tetkikleri dergisi / journal of ilahiyyat researches* 55 (Haziran/June 2021/1), 237-249. doi: 10.29288/ilted.882188

İntihal: Bu makale, özel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.



Öz

Bu makalenin amacı, ahlaksız hukuk ve dinsiz ahlak temellendirmesinin problemli olduğunu tartışmak ve bunları farklı bir yaklaşımla ele alıp incelemektir. Ahlakın kurallarıyla hukukun kuralları aynı mıdır? Ahlak olmadan hukuk insan vicdanını tatmin edebilir mi? Ahlak özgürlük için bir engel midir? Ahlakın kaynağında ne vardır? Ahlakın fitrat ve din ile ilişkisi nedir? Ateist bir insan ahlaklı, dindar bir insan ahlaksız olabilir mi? Seküler referanslarla ahlakı temellendirmek mümkün müdür? Bu ve benzeri sorular etrafında ahlaksız hukuk ve dinsiz ahlakın imkanını tartışma konusu edeceğiz. Ahlaksız hukukun insan vicdanını tatminde yetersiz olacağını, ahlakın ise kaynağında din ya da Tanrı olmadan temellendirilmesinin büyük zorluklar oluşturduğu makalemizde tahlil edilmeye çalışılacaktır. Tüm bu tahliller makalemizde felsefi ve teolojik çerçevede ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: *Din Felsefesi, Ahlâk, Din, Tanrı, Hukuk, Özgürlük.*

Abstract

The purpose of this article is to discuss the problematic grounding of immoral law and irreligious morality and to examine them with a different approach. Are the rules of morality and the rules of law the same? Can law without morals satisfy the human conscience? Is morality an obstacle to freedom? What is the source of morality? What is the relationship of morality with nature and religion? Can an atheistic person be moral, and can a religious person be immoral? Is it possible to ground morality with secular references? Around these and similar questions, we will discuss the possibility of immoral law and irreligious morality. In our article, we will try to analyse that immoral law will be inadequate to satisfy human conscience, and that morality can be grounded without religion or God in its source, which creates great difficulties. All these analyses will be presented in the philosophical and theological perspective in our article.

Keywords: *Philosophy of Religion, Morality, Religion, God, Law, Freedom.*

Extended Summary

It is a known fact that many debates on Religion and Morality have been experienced since the early times of humanity. Our aim in this article is to make a general reference to the debates between religion and morality in the history of thought, and to establish the definitive framework of religion and morality in order to reveal that it is problematic to base morality without divine references. In addition, the article argues, on a rational basis, that without morality, law does not comfort the human conscience and morality does not constitute an obstacle for freedom, and the source of universal moral principles will also be determined. The thought that we are trying to emphasize in article is that it is not valid on a universal scale to base morality on reason, feeling, emotion etc. Because it is known that the human being is not in a vacuum, but in a cultural ground and a certain network of values, s/he is shaped by this environment. Hence, what determines a person's emotions, feelings and mind is the cultural ground in which the person lives. That's why; it is a futile effort to base morality on reason, feelings, emotions etc. Because, as we have stated above, since the social and cultural grounds on which a person lives affect his mind, intuition, emotions and feelings, human nature cannot develop universal moral principles through them. Seeing them as the source of morality relativizes it. The thoughts put forward by people in this direction will not exceed the humanist framework. Hence, seeing reason, intuition and feelings at the source of universal moral principles is not itself a rational situation. Unless there is a divine reference behind universal moral principles, justification will remain inadequate and stubborn. That is why we say that morality cannot be based on human activities. In order for us to make this foundation, we need something beyond human activity, in our opinion; this is nothing but God or religion. Here, we should emphasize that an atheist person can be moral, or a

religious person can be immoral. Saying this is not contrary to our claims above. In our opinion, universal moral principles were placed in the nature of man by God, and these principles in human nature were reminded with the coming religion. That's why we say that morality and religion coexist. Human nature tends to be spoiled by the environment in which it lives in. The holy prophet says that "every child is born with nature, then his mother or father makes him a Jew or a Magi". This deformed nature of man is corrected by religion. In this sense, the nature of some people may not be completely spoiled and they can exhibit these moral principles, which were placed in nature by God, without religion. However, in this case, the source of those principles is still God. In addition, there are effects of a previous religion in the cultural environment in which people who exhibit moral actions. Namely, God sent prophets to every society and called them to the divine message. In this sense, religion is an institution that coexists with humans and will continue to exist together with humans. It is a fact that human life began with religion. The famous philosopher Henry Bergson expressed this situation succinctly with his words: "as in the past, today there are societies of people without knowledge, art and philosophy, but a society without religion has never existed". As we claim here, morality cannot be grounded without divine reference, and same way, if law is independent of morality, it cannot be satisfactory in human conscience. The aim of morality is to establish a social order made up of the good. Besides the law, the existence of morality is essential for the emergence of an ideal society. If we want to prevent the law from hurting the conscience and to make the society composed of the good, there is no provision that we can use other than morality. In our article, it was concluded that it would be more consistent to base morality on the nature of man and with the religion that protects it. In other words, according to our opinion, God has placed universal moral principles in the nature of man. These principles exist in man as a priori. This approach is similar to Descartes' understanding that the idea of God is innate in the human mind and that this idea is implanted in the human mind by God. We also state that universal moral principles are placed in human nature as a priori by God and are protected by religion. In our opinion, just as morality without religion, law without morality is not satisfactory.

GİRİŞ

Din ve Ahlak üzerine insanlığın ilk dönemlerinden günümüze birçok tartışmanın yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu makaledeki amacımız düşünce tarihinde din ile ahlak arasındaki tartışmalara genel anlamda bir gönderme yaptıktan sonra din ve ahlakın tanımsal çerçevesini oluşturarak, ahlakın ilahi referanslar olmaksızın temellendirilmesinin sorunlu olduğunu ortaya koymak olacaktır. Bunun yanında makalede ahlak olmadan hukukun insan vicdanını rahatlatmayacağı, ahlakın özgürlük için bir engel teşkil etmediği rasyonel bir zeminde ele alınacak ve evrensel ahlak ilkelerinin kaynağı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği gibi düşünce tarihinde din ile ahlâk arasındaki ilişki, Platon'un Euthyphron karmaşası olarak bilinen bir diyalogda "dindarlık bizatihi iyi olduğu için mi Tanrı onu ister, yoksa Tanrı istediği için mi dindarlık iyidir?"¹ şeklindeki soruyla gündeme gelmiş ve daha sonraki zamanlarda da "bir şey Tanrı istediği için mi iyidir, yoksa o şey iyi olduğu için mi Tanrı tarafından emredilmiştir?" şekline dönüşmüştür. Buna göre düşünce tarihinde din-ahlak ilişkisi genel olarak dinden ahlâka ve ahlâktan dine olmak üzere iki şekilde ele alınarak incelenmiştir.

¹ Platon, *Euthyphron: Dindarlık Üzerine*, çev. Güvenç Şar (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2011), 7a-11b.

Kimi filozoflar, ahlâkın kaynağını dine dayandırarak, bir şeyin iyi ya da kötü olduğunun Tanrı tarafından belirlendiğini ileri sürmüşler, dinden ahlâka doğru giden bir yol takip ederek ahlâkı din kaynaklı olarak görüp teolojik bir ahlak anlayışı ortaya koymuşlardır. Bunun en güzel örneği İslam düşüncesinde Eşarilik2dir. Kimi filozoflar da, iyi ya da kötünün bizatihi nesnenin kendisinde var olduğunu ve bunun akılla tespit edilebileceğini belirterek ahlakın otonom olduğunu söylemiş ve ahlaktan Tanrı'ya giden bir yol takip ederek Ahlak teolojisini savunmuşlardır. Kant'ın ahlak anlayışı buna örnek oluşturmaktadır.

Bu iki yaklaşım yanında bazı filozoflar da, ahlak ve dinin iki ayrı alan olduğunu kabul etmekle beraber onların birlikte var olduğunu ve aralarında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ünlü Fransız filozofu Henry Bergson2 ve Türk düşüncesinin önemli bir siması olan Nurettin Topçu'nun görüşleri bu yöndedir. Nurettin Topçu dini ahlaktan, ahlâkı da dinden ayırmanın insanı iç dünyasından ayırmakla aynı şey olduğunu belirterek, ahlak ve dinin içte derinleşme yoluyla sonsuzluğa yönelme, ruhun kurtuluş ve huzurunu arama yöntemi olarak görmekte ve bu şekilde onların birlikte bulunduğunu savunmaktadır.3

Bazı düşünürler de iyi ya da kötünün nesnelere bizatihi kendilerinde var olduğunu ileri sürmekle birlikte, onların Tanrı'yla ilişkisinin olmadığını, bu anlamda ahlâkın otonom olduğunu ileri sürmüşler ve ahlâkı duygu, akıl, haz vb. şeylerle temellendirmeye çalışarak seküler bir ahlâk anlayışı ortaya koymuşlardır.4

Şunu öncelikle ifade etmemiz gerekir ki, biz çalışmamızda bu tartışmalara etraflıca girecek değiliz. Bunlara işaret ettikten sonra ahlakın dinden bağımsız düşünülmemeyeceği tezini ortaya koymaya çalışacağız. Bu tezimizi ortaya koyarken de ahlakın hukuk ve özgürlükle ilişkisine de işaret edeceğiz. Ahlak-din ilişkisi tezimiz Bergson ve Nurettin Topçu tarafından savunulan din ve ahlakın birlikteliği görüşüne yakın olmakla birlikte onlardan bazı farklarla ayrılmaktadır. Aşağıda ahlakın kavram tahlilini yaparken de ifade edeceğimiz gibi ahlak insanın mizacı ve karakterinde kök saldığına göre fitri bir şeydir. İnsanın fitratında bulunur. Ancak onun salt fitratta bulunması yeterli değildir. İnsan fitratı hayat şartları içerisinde dönüşüme uğradığı için insanın fitratında bulunan evrensel ahlaki ilkelerin din tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Din, insan fitratına uygun şey olduğuna göre ahlak ve din birlikte bulunmakta ve kaynağı Tanrı'ya dayanmaktadır. Ayrıca ahlakın hukuk ve özgürlükle ilişkisi de bu bağlamda tahlil edilmeye çalışılacaktır.

² Henri Bergson, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: M.E.B, 1986), 168.

³ Nurettin Topçu, *Sosyoloji* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1983), 82; Hüseyin Karaman, *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 28.

⁴ Ahlakın din ve din dışı temelleriyle ilgili yapılan ayrıntılı bir çalışma için bk. Recep Kılıç, *Ahlak'ın Dini Temeli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996); Hüsamettin Erdem, *Ahlak Felsefesi* (Konya: Hü-Er Yayınları, 2003); Tuncay İmamoğlu, "Paul Tillich Felsefesinde Din-Ahlak İlişkisi", *EKEV Akademi Dergisi* 28 (2006), 107.

1. AHLAKSIZ BİR HUKUK MÜMKÜN MÜDÜR?

Ahlakın dinin önemli unsurlarından birisi olması sebebiyle burada din üzerinde birkaç söz etmek gerekir. Diyebiliriz ki, dünyada bir değil birden fazla din olduğundan onun efradını cami ağıyarını mani bir tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü her din mensubunun kendince bir din tanımı bulunmaktadır. Ancak dinlerde var olan ortak noktalardan yola çıkarak evrensel ölçekte bir din tanımına ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Buna göre diyebiliriz ki, dünyadaki var olan tüm dinler inanç, ibadet ve ahlak üzerine bina edilmiş olup, bireysel ve toplumsal hususları bünyesinde taşımaktadır. Bu yüzden etraflı bir din tanımı ortaya koymak için dinin bu üç yönü ile birlikte bireysel ve toplumsal yanına vurgu yaparak şunu ifade edebiliriz: Din, bireysel ve toplumsal yanı bulunan, fikir ve pratik açıdan sistemleşmiş olan, inananlara belli bir yaşama tarzı sunan, onları bir dünya görüşü etrafında toplayan kurumdur. Din bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Aşkın ve Kutsal bir varlığa isteyerek bağlanma ve teslim olmadır.⁵

Dinin en önemli sacayaklarından biri olan ahlaka gelince de şunları söyleyebiliriz. Ahlak, Arapça “hulk” sözcüğünden türetilmiş olup Türkçemizde tekil olarak kullanılan bir kavramdır. “Hulk” sözcüğü; mizaç, karakter, huy, din anlamlarına gelmektedir.⁶ Batı dünyasına baktığımızda bu kavramın karşılığı olarak Latince “Moralis” sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz. “Moralis” sözcüğü de Batı dillerinde ahlak anlamına gelen “Moral” kavramına kaynaklık etmektedir. Moral kavramının kaynağı olan “Moralis” kelimesi de Arapça’daki “hulk” kavramı gibi, karakter, huy, mizaç anlamlarına gelmektedir. Tüm bu bilgiler göstermektedir ki, gerek İslam, gerekse Batı dünyasında ahlak kavramının türetildiği yer insanın karakteri, mizacı ve huyudur. Bu da ahlakın iradi bir eylem olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Zaten Gazali de “hulk” kelimesinin tahlilini yaparken bu sonuca ulaşmış ve şunları ifade etmiştir: “Ahlak, nefiste yerleşmiş bulunan bir yetidir ki, ondan fikri bir zorlamaya gerek kalmaksızın fiiller kolayca zuhur eder”.⁷

Ahlak kavramının kelime anlamını ortaya koyduktan sonra terim olarak da ahlakın tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: “Ahlak, insanın kendi kendisi, topyekûn varlık âlemi ve diğer insanlarla ilişkisini düzenleyen değerler sistemidir”. Toplumdan topluma değişebilen ahlaki ilkeler olabildiği gibi, tüm toplumlarda var olan evrensel ahlak ilkeleri de vardır. Nurettin Topçu dinin insan ile Allah arasındaki ilişkiyi belirlediğini, ahlakın ise insanın insanla ilişkisini düzenlediğini söyler.⁸ Demek ki insanın bencillik duygusundan dolayı kötü eylemler ortaya koymaması

⁵ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1992), 5-6.

⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Daru'l Beyrut, 1956), 86.

⁷ Gazali, *İhyau Ulumi'Din* (Mısır: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1302), 49.

⁸ Karaman, *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*, 31.

için eylemlerinin belli ilkelerle kontrol altında tutulması gerekmektedir. İşte ahlak, hukuk ve din gibi kurumlar bunu yaparlar.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Mademki hukuk insan eylemlerini kontrol altında tutan bir sistemdir, o zaman Ahlak'a ne gerek vardır? Bu soruya cevap verebilmek için hukuk ile ahlak arasındaki farka işaret etmek kaçınılmaz olacaktır. Bilindiği gibi hukuk bireye ve topluma hakkını veren bir yapı arz eder. Ahlak ise birey ve ya toplumun hakkı olmakla birlikte bu hakkı kullanmamasını da talep eden bir şeydir. Örneğin, Kur'anda "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır."⁹ buyrulurken bir başka ayette Tevrat'ta İsrâiloğulları'na, "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir"¹⁰ buyrulmakta ve cezanın affedilmesine yönelik eylemin Allah katında daha hayırlı bir eylem olduğu belirtilmektedir. "Öfkesini yenenler, insanların suçunu bağışlayanlar da cennetlidir. Allah iyilik edenleri sever."¹¹ "Kötülüğün cezası, onun aynı olan bir kötülüktür. Bununla beraber kim affeder, barışırsa Allah mutlaka ecirini verir."¹² Bu ayetlerin hem hukuku hem de ahlakı çok güzel bir şekilde ortaya koyduğu muhakkaktır. Şöyle ki, Yüce Allah haksız yere bir insanın yakınlarından birisi öldürüldüğünde o insana öldüren tarafın öldürülmesini isteme hakkı vermektedir. İşte bu hak hukuku ifade eder. Kişinin bu hakkı kullanmasının hiçbir sakıncası yoktur. Allah kullanma dememektedir. Ayetin devamında ise bağışlamanın Allah katında daha hayırlı bir eylem olduğu ifade edilmekte ve "Affetmeniz takvâya daha yakın bir harekettir."¹³ Buyrulmaktadır. İşte bu ahlaktır. Bu ayetleri göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki, ahlak, mağduriyeti göze almak demektir. Ahlak zor olanı tercih etmek olduğu için Yüce Allah tarafından övülen bir davranış olmaktadır.

Allah'ın insanlarda görmek istediği ahlak ideali bu cinayeti işleyeni diyet karşılığında affetmeye yönlendirdi. Bununla mağdur olanlara "hakkını değil erdemi ara" denilmekteydi.¹⁴ Peygamber (s.a.v) de, müminlere kendilerine karşı suç işleyenleri affetmeyi tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: "Allah affeden bir kulun ancak şerefini artırır."¹⁵ Başka bir Hadis'te de "Elinizden geldiği kadar Müslümanların cezalarını

⁹ el-Bakara 2/178.

¹⁰ el-Mâide 5/45.

¹¹ Âl-i İmrân 3/134.

¹² eş-Şûrâ 42/40.

¹³ el-Bakara 2/237.

¹⁴ Lütfi Bergen, *Ahlak Ayaklanması* (İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2020), 127.

¹⁵ İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbüri Muslim, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.), "Birr", 69.

kaldırmaya çalışın. Onun için bir çıkış varsa, bırakın gitsin. Hâkimlerin afta hata etmesi, cezalandırmada hata etmesinden hayırlıdır”¹⁶ buyrulmuştur.

Sevgili peygamberimizin kan davalarını ortadan kaldırması, kendi öz kızının ölümüne sebebiyet vermiş insanı affetmesi ahlaki uygulamanın Hz peygamberde nasıl somutlaştığını gözler önüne sermektedir. Yine Hz. Peygamber, amcası Hz. Hamzayı öldüren Ebu Süfyan ailesini Mekke'nin fethedildiği gün Kabe'nin hizmetleriyle görevlendirmesi, ahlaki amelin ve affetme erdeminin hakkı kullanmaktan daha değerli olduğunu gösteriyordu. Buradaki ahlak eylemiyle muhataba ve topluma kalplerde var olan kin ve nefretin aşılabileceği hakikati öğretiliyor, böylece ahlakla, haklarını arayan insanlığa daha üstün değerlerle yaşanabileceği mesajı veriliyordu.¹⁷

Ahlakın amacı iyilerden müteşekkil bir toplum düzeni kurmak olduğuna göre hukukun yanında ahlakın da olması ideal bir toplumun ortaya çıkması için elzemdir. Kanununun vicdanları yaralamasını önlemek ve toplumu iyilerden müteşekkil kılmak istiyorsak Lütfi Bergen'in ifadesiyle “ahlaktan başka yola koyacağımız bir azık bulunmuyor.”¹⁸

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgiler ışığında şöyle bir soru gündeme gelmektedir: Ahlak insan özgürlüğü için bir engel değil midir? Ahlakın insan özgürlüğünü kısıtladığını ifade etmek, insanı mutlak özgür bir varlık olarak görmek demektir ki bu imkân dışıdır. Çünkü insan mutlak özgür bir varlık değildir. Ahlak olmasa bile insanın özgürlüğü başka şeyler tarafından kısıtlanmak zorundadır. Bunu net olarak ifade etmek için Batı dünyasında Ortaçağ insanı ile modern dönem insanını karşılaştırmak gerekir.

Bilindiği gibi Ortaçağ döneminde Kilise'nin insan üzerinde büyük bir hegemonyası bulunmaktaydı. Kişinin özgürlüğü kilise tarafından kısıtlanmıştı. İnsan kilisenin kendisine sunduğu alanın dışına çıkamıyordu. Ancak tüm bunlara rağmen özgürlüğü kısıtlanmış olan insanın güvenliği kilise tarafından sağlanmaktaydı. Kilise, dıştan gelen tehditlere karşı bireyin güvenliğini sağlıyordu. Yani insan özgürlüğü kısıtlanmakla birlikte, güven içerisinde hayatını sürdüren bir varlıktı. Kilisenin bu kısıtlayıcılığı epey bir uğraş neticesinde modern dönemde ortadan kalktı. Ancak kilisenin egemenliğinden kurtulup özgürlüğüne kavuşan insan, bu defa da güvenliğini kaybetmiş oldu. Ortaçağda kendisinin güvenliğini sağlayan Kilise Kurumu olmadığı için bireye yönelik dıştan gelen tehditler yoğunlaştı. Birey bu tehditlere tek başına karşı koyamadığı için yeni bir takım örgütlenmeler oluşturmak zorunda

¹⁶ Muhammed b. İsa Tirmizi, *el-Câmiu's-Sahih*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, t.y), “Hudud”, 2; Kur'an ve Sünnette affi teşvikle ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Reçber, “Kur'an'da Cezaların Affi, Sulh ve Tövbe”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Temmuz-Aralık 2017).

¹⁷ Bergen, *Ahlak Ayaklanması*, 127.

¹⁸ Bergen, *Ahlak Ayaklanması*, 110.

kaldı. Dolayısıyla güvenliğini sağlayabilmek adına özgürlüğünden taviz verdi. Erich Fromm'un ifadesiyle özgürlükten kaçtı.¹⁹

Tüm bu bilgiler gösteriyor ki, insanın mutlak özgürlüğü diye bir şey yoktur. İnsanın Tanrı ve ahlaki değerlerden kendini soyutlayıp özgür olması diye bir şey düşünülemez. Bunlardan kendini soyutlayan insan soyutlamadan önce sadece Tanrı'ya kul iken, soyutladıktan sonra bir yığın şeyin kölesi haline gelmektedir. Mithat Cemal Kuntay'ın "Vicdan bile duymaz, sesi çıkmazsa bir âhh'ı, Sessiz kölelerdir yaratan bin-bir ilâhı" şeklindeki dizeleri bu durumu çok güzel bir şekilde özetlemektedir.

Jean Paul Sartre, insanı Tanrı'dan uzaklaştırıp hür kılmak isterken, insan hürriyete mahkûm edilmiş bir varlıktır söylemiyle onu başka şeylerin kölesi haline getirmektedir. Dolayısıyla tüm bunlar gösteriyor ki, insanın zararlı olmaması, kendisi ve diğer insanlarla ilişkisinin sağlıklı ve düzenliliği için kısıtlama şarttır. Hukuk bunu tek başına yaparken insan hukuk altında mağdur olabilir. Örneğin Victor Hugo'nun *Sefiller*²⁰ adlı romanın kahramanı Jean Veljean'ın aç kalıp fırından ekme çalması neticesinde kürek cezasına çarptırılması hukuki anlamda doğru, ancak yaşadığı hayat şartları ve açlığı dikkate alındığında vicdanı sızlatan bir karar olduğu da ortadadır. İşte bu yüzden hukukun yanında ahlakın da olması toplum ve birey için en doğru yol olarak gözükmektedir. Hukuk ahlakla barışık olursa vicdan rahatlar. Burada diyebiliriz ki, ahlak olmadan tek başına kanun sertlik ve katılığı oluşturur. Bu da bize Çinli Bilge Lao Tzu'nun şu sözlerini hatırlatmaktadır: "İnsanlar yumuşak ve uysal doğarlar ve ancak öldüklerinde katı ve sert olurlar...Bitkiler yumuşak ve narince filizlenir ve ancak öldüklerinde solmuş ve kurumuş olurlar. Böylece sert ve katı olanlar ölümün, yumuşak ve esnek olanlar da yaşamın müritleridir".²¹ Bu ifadelerden hareketle diyebiliriz ki kanunları yumuşatma ve vicdanları rahat ettirme ahlaksız mümkün gözükmemektedir.

2. DİNSİZ BİR AHLAK MÜMKÜN MÜDÜR?

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında görülmektedir ki ahlak bir toplum ve birey için gerekli bir değerler sistemidir. Ahlak her toplumda bu fonksiyonunu yerine getirebilir. Bu anlamda da farklı ahlak ilkelerinden söz etmemiz mümkündür. Ancak her toplumda farklı ahlaki ilkeler bulunmakla birlikte evrensel ölçekte geçerli olan ahlaki ilkeler de bulunmaktadır. Örneğin hırsızlık, adam öldürme, yalan söyleme vb. durumlar her toplum tarafından hor görülen eylemlerdir. Bu da bizi ahlakın kaynağı problemine götürmektedir. Ahlakın kaynağında ne vardır? Akıl mı, duylar mı, duygular mı, sezgiler mi? Tüm bu kaynak arayışları felsefi dü-

¹⁹ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şemsa Yeğin (İstanbul: Say Yayınları, 2015).

²⁰ Victor Hugo, *Sefiller*, çev. Volkan Yalçıntoklu (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).

²¹ Martin Cohen, *Felsefi Masallar*, çev. Selin Aktuyun - Mustafa Yalçinkaya (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 55.

şüncede bir şekilde ortaya konulmuştur. Ancak burada şunu ifade etmememiz gerekir ki, Ahlakın evrenselliğini ortaya koymak için akıl, duygu, sezgi gibi kavramlardan yola çıkmak bir sonuç ortaya koymayacaktır. Çünkü bilinmektedir ki insan, bir boşlukta değil, bir kültürel zemin ve belirli değerler ağı içerisinde yaşayan varlık olduğu için bu ortam tarafından şekillenmektedir. Micheal Foucault, “insan, içerisinde yaşadığı toplumsal tecrübenin ve epistemik paradigmanın ürünüdür”²² derken buna işaret etmektedir. Aynı şekilde Karl Marx, *Kölnische Zeitung*’a yazdığı bir mektupta “filozoflar yerden mantar gibi bitmezler, en ince, değerli ve görünmez öz sularını felsefi fikirlere akıtan, zamanlarının ve uluslarının fikirleridir”²³ şeklindeki ifadeleriyle insanın zihin dünyasını belirleyen şeylerin kendi zamanlarındaki düşünceler ve ortam olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla insanın duygularını, hislerini, aklını belirleyen onları motive eden insanın içinde yaşadığı kültürel zemindir. Bu yüzden ahlakı akıl, duygu, sezgi vb. şeylerle temellendirmeye kalkmak yani evrensel ahlak ilkelerine bu şekilde bir kaynak bulmaya çalışmak beyhude bir çabadır. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, insanın yaşadığı sosyal ve kültürel zemin aklı, sezgiyi, duyguları, hisleri insan fitratını etkilediğine göre, insan bunlar aracılığıyla evrensel ahlak ilkeleri geliştiremez. Bunları ahlakın kaynağı olarak görmek ahlaki izafileştirir. İnsanın bu yönde ortaya koyduğu düşünceler hümanist çerçeveyi aşamayacak ve evrensel ahlak ilkeleri geliştireceğim derken kendi yaşadığı toplumsal ve kültürel zemini evrenselleştirme yoluna gidecektir ki bu da sonuç alınmayacak bir durumdur. O halde evrensel ahlak ilkelerinin kaynağında aklı, sezgiyi, duyguları ve hisleri görmenin kendisi rasyonel bir durum değildir. Evrensel ahlaki ilkelerin arkasında ilahi bir referans bulunmadığı müddetçe temellendirme yetersiz ve güdük kalacaktır. Bu yüzden diyoruz ki ahlak beşeri faaliyetlerle temellendirilemez. Bu temeli yapabilmemiz için beşeri faaliyetlerin ötesinde bir şeye ihtiyaç vardır ki bu da kanaatimizce Tanrı ya da dinden başkası değildir.

Ahlakın kaynağında dini görmek bir kısım insanlar tarafından doğru bulunarak eleştiri konusu yapılmıştır. Onlara göre ahlakın kaynağında dinin olmadığını gösteren en önemli veriler, ateist olmakla birlikte ahlaklı eylemler ortaya koyan insanların varlığıdır.

Burada şunu öncelikle vurgulamamız gerekir ki, dinsiz bir insan ahlaklı olabileceği gibi, dindar yani dine inanan bir insan da ahlaksız olabilir. Bunları söylemek yukarıdaki iddialarımıza tezat teşkil etmemektedir. Bizim kanaatimize göre evrensel ahlaki ilkeler Tanrı tarafından insanın fitratına yerleştirilmiş, gelen din ile de insan fitratında bulunan bu ilkeler hatırlatılmıştır. Bu yüzden diyoruz ki ahlak ve din birlikte vardır. İnsan fitratı yaşadığı çevre tarafından bozulmaya eğilimlidir. Hz. Peygamber’in “her çocuk fitrat üzere doğar sonra onu ana ya da babası Yahudi ya

²² Veli Urhan, “Micheal Foucault: Klasik ve Modern Çağlarda İnsan”, *Felsefe Dünyası* 1 (2001), 20.

²³ Cohen, *Felsefi Masallar*, 251.

da Mecusi yapar” şeklindeki hadisi bunu göstermektedir. İnsanın bozulan bu fitratı din tarafından düzeltilmektedir. Bu anlamda bazı insanların fitratları tamamen bozulmayabilir ve Tanrı tarafından fitrata yerleştirilen bu ahlaki ilkeleri din olmadan da sergileyebilir. Ancak bu durumda da o ilkelerin kaynağı yine Tanrı’dır. Ayrıca din olmadan ahlaki eylemler sergileyen insanların yaşadığı kültürel çevrede daha önce var olan bir dinin bıraktığı etkiler bulunmaktadır. Şöyle ki, Yüce Rabbiniz, Hz. Âdem’den Hz. Peygambere kadar her topluma peygamberler göndererek ilahi mesaja çağırıştır. Bu anlamda din, insanla beraber var olmuş, insanla beraber var olmakta ve insanla beraber de varlığını sürdürecektir bir kurumdur. İnsanlık hayatının dinle başladığı, kutsal kitaplar kadar felsefe ve ilmin de bize öğrettiği bir gerçektir. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin dinden yoksun bir topluluğa rastlamak imkansızdır.²⁴ Nitekim ünlü filozof Henry Bergson, ‘geçmişte olduğu gibi, bu gün de ilimsiz, sanatsız ve felsefesiz insan cemiyetleri vardır. Fakat dinsiz bir cemiyet asla var olmuş değildir’,²⁵ şeklindeki sözleriyle bu durumu özlü olarak ifade etmiştir.

Tarihte bütün topluluklara gelen peygamberler getirdikleri dinsel mesajla tebliğ vazifesini yerine getirmiş, ancak belli zaman sonra bu gelen din tahrifata uğramış ve bozulmuştur. Burada bütün peygamberlerin getirdiği ve değişmez olan şeyin din temelli ahlaki ilkeler olduğunu şeriatlerin ise toplumdan topluma farklılık taşıdığı ifade etmemiz gerekmektedir. Hz. Peygamber “din güzel ahlaktır” buyururken kanaatimizce tüm dinlerin vurguladığı bu değişmez ahlaki ilkelere işaret etmektedir. Ancak din zamanla tahrifata uğrayıp ortadan kalksa da bu ahlaki ilkeler varlığını her toplumda sürdürmüş ve o kültürün içerisine nüfuz etmiştir. Örneğin Mekke toplumuna baktığımızda bunu çok net olarak görebiliriz. Bilindiği gibi Hz. Peygamber ilahi mesajı Mekke toplumuna tebliğ etmeden önce bu toplumda Hz. İbrahim’in geleneğinden kalma unsurlar varlığını sürdürmekteydi. Bunlara Kâbeyi muazzamayı tavaf etme, kurban kesme vb. adetleri örnek olarak verebiliriz. Müşrikler Kâbeyi tavaf ederken çıplak ve el çırparak bunu yapıyor ve kurbanları da putlara kesiyorlardı. Hz. Peygamber getirdiği din ile buradaki var olan her şeyi ortadan kaldırmadı sadece onlara şekil ve amaç açısından müdahale etti ve dönüştürdü. Kurban putlara değil Allah’a kesilmeli ve Kâbe tavaf edilirken ıslık çalınmamalıydı. Ayrıca tavaf örtülü bir şekilde yapılmalıydı. İşte burada olduğu gibi Hz. İbrahim’in dininden nasıl unsurlar kalmışsa ve bunlara o toplum tarafından nasıl itibar ediliyorsa aynı şekilde bir ateist de kendi yaşadığı toplumsal ve kültürel zemine sirayet etmiş ahlaki ilkeleri ortaya koyabilir, eylemlerine yansıtabilir. Dinsiz bir insanın bunları yapması burada görüldüğü gibi ahlaki dinden bağımsız kılmamaktadır.

²⁴ Mehmet Karasan, “İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmî Denemeleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-II (1954), 21.

²⁵ Bergson, *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı*, 137.

O halde diyebiliriz ki, ateist bir insanın ahlaklı eylemlerde bulunmasını fitratına Tanrı tarafından yerleştirilmiş olan ilkelerin tahrifata uğramamasına bağlayabileceğimiz gibi, içinde yaşadığı kültürel ve sosyal zeminde kuvve halinde var olan ilahi mesajın bir yansıması olarak da düşünebiliriz. İnanan insanın ahlaksız eylemlerde bulunmasının arka planında ise inandığı dini ilkeleri içselleştirememesinin bir sonucu olarak görmek yanlış olmasa gerektir.

Hız. Peygamber'in "Hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa alır" şeklindeki ifadelerinin arka planında kanaatimizce gelen mesajların toplumlarda var olan kırıntılarını müminlerin aramasını sağlamaktır. Burada biz hikmeti önceki topluluklardaki nebevî mesajlarla ilişkili her şey olarak görüyoruz. Müminlerin aradığı yitik mal ilahi mesajlar olarak gelen ve kültürlerde varlığını devam ettiren şeylerdir diyebiliriz. Nitekim Hız. Peygamberden sonra Müslümanların farklı kültür dünyalarına ilgi duymaları Yunandan, İran'dan, Hint'ten bilgiler almaları, onların bu kültürlerde kalan peygamberi mesajı aramak olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Nitekim Yunan dünyasından alınan felsefenin tevhide aykırı düşen yönleri büyük İslam alimleri tarafından eleştiri konusu edilmesine rağmen, Yunan filozoflarının ahlakla ilgili olarak ortaya koydukları dört temel erdem eleştiri konusu yapılmadan kitaplardaki yerini almış, Kur'an ve sünnet çerçevesinde bu erdemler daha da geliştirilmiştir. Yunan filozoflarından Platon felsefe yapmayı 'ruhun gözünü açmak' olarak nitelendirirken kanaatimizce dine vurgu yapmaktadır. Platon bir Yunan mitolojisine referansla insanlığın Lethe ırmağından içtiği unutkanlık suyu nedeniyle metafizikle ilgili bilgileri unuttuğunu söylerken bunu nereden biliyordu? Platon, felsefeyi insanın gücü nispetinde Tanrı'ya benzemesi²⁶ olarak nitelendirmekle onun götüreceği nihai hedefi sunmaya çalışıyordu. Yani ona göre felsefe insanı merafizik hakikate götüren en önemli yoldur. Kanaatimizce Platonun bu düşüncelerinin arkasında felsefeden daha kadim olan dinin olduğu söylenebilir. Nitekim Fransız materyalist filozofu olan Louis Althusser'in "Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş" adlı kitabında Platon'un felsefeyi dini muhafaza etmek için yaptığını söylemesi de bizim bu kanaatimizi destekler niteliktedir.²⁷ Platon'un temel erdemler olarak sıraladığı adalet, hikmet, iffet ve cesaret metafizik hakikatin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Yani kanaatimizce bunların daha önce var olmuş dinden unsurlar olduğu söylenebilir. Burada Aliya İzzet Begoviç'in Doğu ve Batı Arasında İslam adlı kitabında verdiği soba örneği kayda değerdir.²⁸ Odanın içinde tutuşturulmuş bir sobayı düşünelim. Soba yanarken yaydığı sıcaklık odanın her köşesine sirayet etmektedir. Belli bir süre sonra soba sönecektir. Ancak sönen sobanın odanın her tarafına bıraktığı sıcaklık yavaş yavaş azalmakla birlikte tama-

²⁶ Hale Hacıkuloğlu, *Platon'un Devlet Kuramı* (İstanbul: Ara yayınları, 1991), 36.

²⁷ Bk. Louis Althusser, *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*, çev. İsmet Birkan (İstanbul: Can Yayınları, 2018), 43.

²⁸ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015).

men ortadan kalkmayacaktır. İşte bu soba örneğinde olduğu gibi, Peygamberler tarafından tüm topluluklara getirilen ilahi mesaj da her ne kadar tahrifata uğrayıp etkisini kaybetse de bıraktığı izler tamamen ortadan kalkmamaktadır. Bunun yanında Allah'ın insanın fitratına evrensel ahlaki ilkeleri yerleştirdiğini ve bozulan bu fitratın da din ile düzeltildiğini, bazı insanların fitratının ise bozulmadan kalabileceğini ve bu şekilde evrensel ahlaki ilkeler sergileyebildiğini söylemek mümkündür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ahlakın kaynağını ilahi referansın dışında bir referansla açıklamaya çalışmanın sonuçsuz kalacağı ortadadır.

SONUÇ

Makalemizin sonucunda gördük ki, ahlak dinin temel unsurlarından birisi olup, onu din dışı temellendirmelerle ortaya koymak mümkün gözükmemektedir. Çünkü insan boşlukta yaşayan bir varlık olmadığından içinde yaşadığı kültürel hayat tarafından beslenmektedir. Bu da onun bu kültürel hayat tarafından yönlendirilen bir akla, duyguya ve hisse sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla akıl, duyu ve hisle ahlaki temellendirmek bu kültürel çevreyi evrensel kılmak demektir ki bu da sonuç alınamayacak bir durumdur. Bundan dolayı ahlakı ilahi bir referansa göndermede bulunmadan temellendirmek imkansızdır diyebiliriz.

Makalemizde ahlakın insanın sahip olduğu fitrat ve bunu koruyan din ile temellendirilmesinin daha tutarlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Yani bizim kanaatimize göre Tanrı, insanın fitratına evrensel ahlaki ilkeleri yerleştirmiştir. Bu ilkeler apriori olarak insanda bulunmaktadır. Bu yaklaşımımız Descartes'in Tanrı fikrinin insan zihninde doğuştan var olduğu ve bu fikrin insan zihnine Tanrı tarafından yerleştirildiği anlayışıyla benzerlik taşımaktadır. Biz de evrensel ahlak ilkelerinin insan fitratına apriori olarak Tanrı tarafından yerleştirilmiş olduğunu ve din ile de koruma altına alındığını ifade etmekteyiz.

Makalemizde ulaştığımız diğer bir sonuç da ahlakın hukukla ilişkisini insan vicdanı bağlamında değerlendirerek, hukukun ancak ahlakla birlikte olması durumunda vicdanı rahatlatarak bir sonucun ortaya çıkabileceğini tespit etmiş olmaktır. Buradan hareketle ahlaktan arındırılmış hukukun vicdanı tatmin etmeyip bir zulüm aracına dönüşebileceği, ayrıca ahlakın özgürlük için bir engel oluşturmadığı, tam tersine ahlak ve din olmadığı takdirde insanın özgürlüğünden daha çok mahrum olup başka şeylerin kölesi haline gelebileceği vurgulanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Althusser, Louis. *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*. çev. İsmet Birkan. İstanbul: Can Yayınları, 2018.

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1992.

- Bergen, Lütfi. *Ahlak Ayaklanması*. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2020.
- Bergson, Henry. *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı*. çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- Cohen, Martin. *Felsefi Masallar*. çev. Selin Aktuyun - Mustafa Yalçinkaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Erdem, Hüsamettin. *Ahlak Felsefesi*. Konya: Hü-Er Yayınları, 2003.
- Fromm, Erich. *Özgürlükten Kaçış*. çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Gazali. *İhyau Ulumi'Din*. 3 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1302.
- İbn Manzur. *Lisanu'l-Arab*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l Beyrut, 1956.
- İmamoğlu, Tuncay. "Paul Tillich Felsefesinde Din-Ahlak İlişkisi". *EKEV Akademi Dergisi* 28 (Yaz 2006), 107-126.
- Karaman, Hüseyin. *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2000.
- Karasan, Mehmet. "İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmi Denemeleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I-II (1954), 21-27.
- Kılıç, Recep. *Ahlak'ın Dini Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Platon. *Euthyphron: Dindarlık Üzerine*. çev. Güvenç Şar. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Reçber, Ahmet. "Kur'an'da Cezaların Affı, Sulh ve Tövbe". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Temmuz-Aralık 2017), 59-78.
- Topçu, Nurettin. *Sosyoloji*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1983.
- Urhan, Veli. "Micheal Foucault: Klasik ve Modern Çağlarda İnsan". *Felsefe Dünyası* 33 (2001), 55-67.